

MAANDBLAD VAN

Oud-Utrecht

VERENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

Redactie: H. de Jong, Aurorastraat 26, Utrecht

*Administratie: Mr. N. B. ten Bokkel Huinink, secr. der vereniging, Lessinglaan 9,
Utrecht. Gironummer penningmeester: 575520 ten name van „Oud-Utrecht“*

EEN EN DERTIGSTE JAARGANG / NUMMER 1 / JANUARI 1958

NADERE VONDST VAN DE ROMEINSE BEWONING IN HOUTEN

Bij op 2 december 1957 verrichte werkzaamheden voor het ingraven van een benzinetank is de puinsleuf van de buiten-ommuring van de in maart van dat jaar in de gemeente Houten ontgraven Romeinse bewoning wederom aangetroffen.

De te graven put had een lengte van vijf meter en een breedte van 1.40 m, en zou ongeveer twee meter diep worden. Op een diepte van 30 tot 60 cm werden enkele middeleeuwse scherven van potten en schotels gevonden, alsmede een geglazuurd tegeltje van $5\frac{1}{2} \times 5\frac{1}{2} \times 1\frac{1}{2}$ cm. Op een diepte van 60 tot 100 cm trof men scherven aan van dik roodbruin gekleurd inlands aardewerk, waaronder vermoedelijk de bodem van een potje met een doorsnede van 37 mm. Enige scherven waren prachtig zwart glanzend.

Na een diepte van een meter (tot 1,65 meter) was de grond sterk vermengd met specieresten, stukken tufsteen en kwartsiet. Hoe dieper men groef hoe meer Romeins aardewerkfragmenten er werden gevonden. Hieronder bevonden zich scherven van wit en ook zwart beschilderd aardewerk, imbrices, dakpannen, hypocaustum-tegels, roodbruin gekleurd pleisterwerk en tras.

Na 1.65 meter werd de verwachte muur gevonden, althans tekenen daarvan, die als volgt kunnen worden omschreven: een gesloten massa van specieresten vermengd met brokken tuf en kwartsiet, enz. Deze puinsleuf had een dikte van 20 cm en een breedte van 1 meter, die zich aan beide zijden met een strakke lijn van de grondlagen afscheidde. Onder de puinsleuf bevond zich een dun laagje zand (± 2 cm) van roodbruine kleur, hetwelk weer gelegen was op een geelgrijze met zand vermengde kleilaag waarop geen sporen van vergraving meer te zien waren.

A. B. HAEFKENS

RESTAURATIES IN UTRECHT

Op 14 december j.l. vond de eerste keuring plaats van het gerestaurerde carillon van de Klaaskerk. Het carillon bestond oorspronkelijk uit 23 Hemony-klokken, gegoten te Zutten in de jaren 1649-'51 ¹⁾. In 1933 kon door schenking de omvang met één octaaf naar boven toe worden vergroot, hiertoe werden twaalf klokjes van Taylor te Loughborough aangebracht. Deze bleken echter in combinatie met de Hemony's toch te ijl van klank. Van gemeentewege werd daarom besloten, ze te vervangen door zwaardere klokken van dezelfde toonhoogte.

De opdracht werd verleend aan de klokkengieterij Petit en Fritsen te Aarle-Rixtel. Ook de grote slagklok (Anthonius de Borch, 1559) is vervangen, daar deze wat toonhoogte betrof niet aansloot bij het carillon en dus niet als basklok hierbij te gebruiken was. De nieuwe slagklok is de zuivere onder-oktaaf van de laagste E-klok uit het Hemony-carillon. Voor de oude klok zal ongetwijfeld een waardige plaats als luidklok gevonden worden; de niet meer dienstdoende Taylors zijn herplaatst in de toren. Al het ijzerwerk: brugstaven, hamers, klepels enz. is vernieuwd, terwijl voor de bespeling met klavier een rek met tuimelaars voor de bediening van de klepels werd aangebracht. Plaatsruimte daarvoor ontstond, doordat men de nieuwe slagklok zonder kroon kon uitvoeren en deze dus belangrijk hoger kon ophangen dan dit met de oude het geval was.

* * *

Bij de vernieuwing in oude vorm van het noordelijk gedeelte van de Bijlhouwersbrug werden enige vondsten gedaan, die het mogelijk maakten, de vroegere toestanden van het gecompliceerde brugcomplex tussen Oude Gracht en Tolsteegsingel enigermate te reconstrueren. Aan de westzijde vond men een inspringend muurgedeelte, bekleed met trachietblokken (zie fig.) Daarvóór stonden een aantal palen, terwijl over de door deze inspringing gevormde ruimte later een tweesteensboog was geslagen, bestaande uit moppen van 28/14/7 cm. Een overeenkomstige boog bevond zich aan de oostzijde, de ruimte daaronder was echter geheel dichtgemetseld, terwijl dit aan de westzijde slechts ten dele het geval was, gedeeltelijk ook had men de ruimte met puin volgestort. Een en ander bleek te zijn aangebouwd tegen het oudere, zuidelijke gedeelte van de brug, dat eveneens in moppen is opgetrokken en dat na de gedeeltelijke sloping van het aangrenzende werk een gave buitenzijde

¹⁾ Zie voor gegevens omtrent het carillon o.m. A. Brom Jr., Iets over klokken in Utrechtse torens I, de Nicolaïkerk in jaarb. N. H. gem. Utrecht 1912, blz. 114 en W. van der Elst, De klokken van de Nicolaïkerk te Utrecht en hun omgeving in Jaarb. Oud-Utr. 1927, blz. 102.

vertoonde. Op een der trachietblokken van de bekleding vond men het afgebeelde steenhouwersmerk. Het jongere werk bleek gefundeerd te zijn op palen, waarvan er verschillende werden aangetroffen. Over de vrijstaande palen daarvoor lag een, tijdens de opmeting reeds verwijderde en daarom niet ingetekende zware eiken kesp, loodrecht op het vlak van de boog.

Met behulp van de oude stadsplattegronden komt men nu tot de volgende ontwikkeling: Op de kaart van Van Deventer ²⁾ (\pm 1560) is de overkluizing tussen Oude Gracht en Singel nog niet zo breed aangegeven; vermoedelijk bestond toen alleen het tegenwoordige zuidelijke gedeelte. Op de iets jongere kaart van Braun en Hogenberg ³⁾ staan twee bruggen met een open gedeelte ertussen. Een verbreding van het water achter de nog vrij smalle noordelijke brug zou de inspringende kademuur kunnen verklaren. Beide situaties ziet men op de figuur links onder schematisch aangegeven. Op de kaart van Blaeu ⁴⁾ staat reeds de huidige toestand afgebeeld, men zal dus \pm 1600 beide bruggen tot één geheel hebben samengevoegd. Om het open tussengedeelte te overkluizen moest men dus eerst over de verbredingen van het water de aan beide zijden aangetroffen bogen slaan. Het grote steenformaat zou erop wijzen, dat hier van secundair materiaal gebruik gemaakt is.

* * *

Bij de onder leiding van ir. G. M. Leeuwenberg in uitvoering zijnde restauratie van de St. Catharinakerk kwam het middenschip gereed, zodat het houten hulplafond verwijderd kon worden. Het

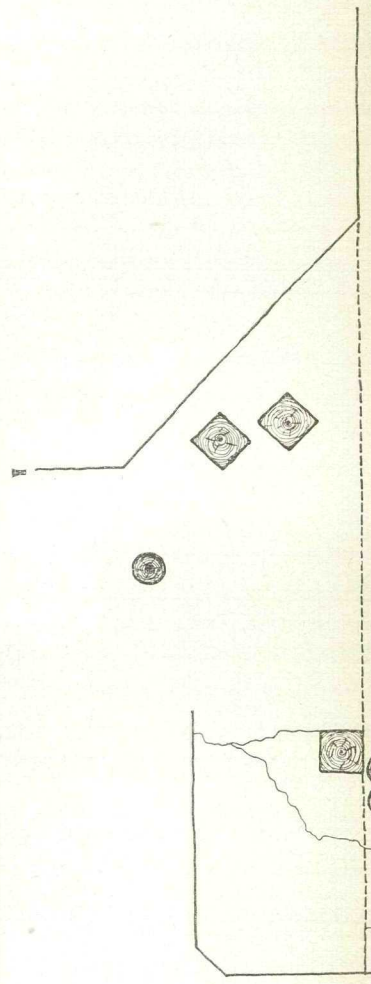
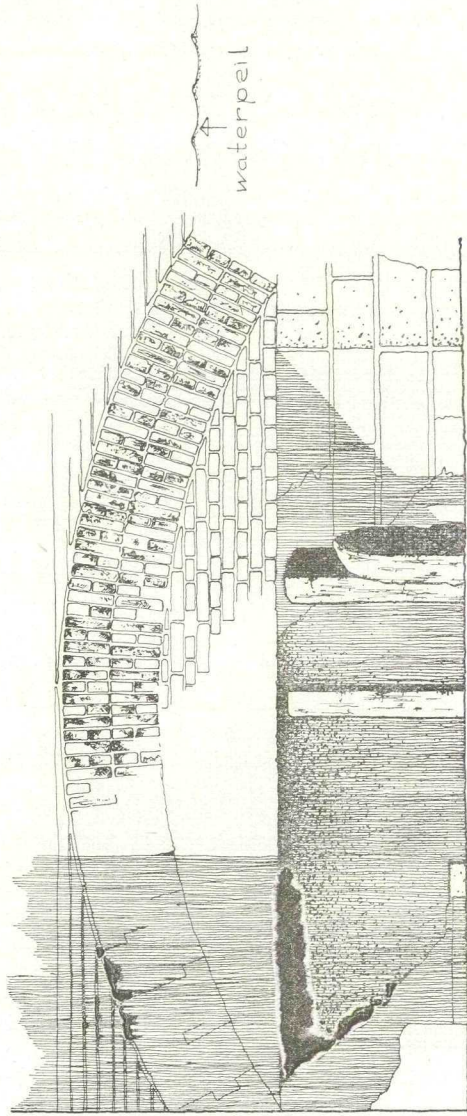
schip is ontdaan van de laat 19de eeuwse beschildering, terwijl ook de uit deze tijd daterende venstertraceringen vernieuwd werden; bij het vaststellen van de vorm daarvan is o.m. gebruik gemaakt van oude

²⁾ Vgl. facsimile uitgave „Nederlandse steden in de XVIe eeuw”, 1916.

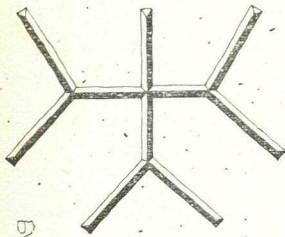
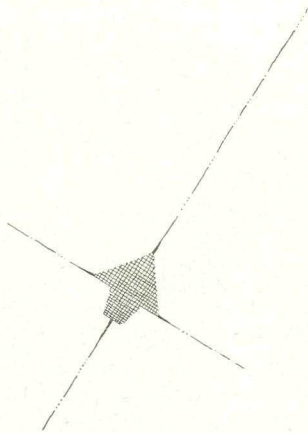
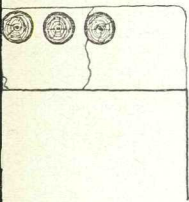
³⁾ „Civitates orbis terrarum”, ca 1570.

⁴⁾ Joan Blaeu „Toonneel der Steden”, 1649.

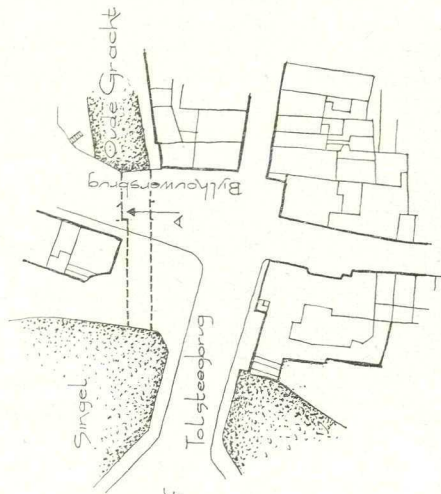
Vondsten Bykhovversbrug - Westzijde.

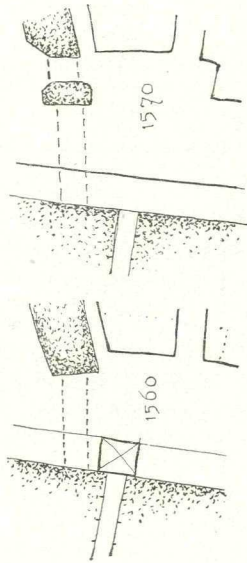
toestand by A
na verwydering bekleding

steenhouwersmerk.
by B

Leslig Erf

Situatie.

afbeeldingen (Saenredam). De vernieuwde kraagstenen van het gewelf werden door E. Kuilenburg van figuratief beeldhouwwerk voorzien. Rond de sluitstenen werd een beschildering aangebracht.

* * *

Een van de meest recente toevoegingen aan de reeks van beeldhouwde consoles van C. Groeneveld, onder de voetstukken van de lantaarns langs de grachten, is die met de voorstelling van „Suster Bertken”, aangebracht tegen de noordwestelijke hoek van de Maartensbrug; vermoedelijk wel dichtbij het punt, waar zij ingemetseld haar leven heeft gesleten ⁵⁾.

Ir. C. L. TEMMINCK GROLL

⁵⁾ Zie het artikel van Johanna Snellen over suster Bertken in Jaarb. Oud-Utr. 1927, blz. 88.

ACHTERSTALLIGE AANKONDIGINGEN.

(Vervolg)

IV. KERKEN EN KLOOSTERS IN UTRECHT

J. Noterdaeme, Twee studiën over de vroegste kerkgeschiedenis van Brugge, I. Sijsele en het Sint-Maartens Kapittel te Utrecht. In: *Sacris erudiri*. Jaarboek voor Godsdienstwetenschappen VI, 1954, blz. 180–188.

De kerk van Sijsele en haar dochterkerk, de O. L. Vrouwekerk te Brugge zijn vermoedelijk aan het Domkapittel van Utrecht geschonken door Boudevijn I, graaf van Vlaanderen, bijgenaamd met de ijzeren arm, in 863 gehuwd met Judith, dochter van Karel de Kale.

F. W. M. Hugenholtz, Twee oorkonden over oude betrekkingen tussen Brugge en Utrecht. In: *Handelingen Société d'émulation* te Brugge, 1948, blz. 59–69.

Oorkonden van 1116 en 1122 (Oorkondenboek van het Sticht, nrs. 286 en 301), betrekking hebbende op aanspraken van de St. Maartenskerk te Utrecht op de kerk van Sijsele, de moederkerk van de O. L. Vr.-kerk te Brugge. In tegenstelling met Post houdt de schr. deze oorkonden voor echt.

W. Jappe Alberts, Leveranties van steen uit het Rijnland voor de Dombouw te Utrecht en tolheffing op de Rijn. In: W. Jappe Alberts en F. Ketner, *Nederrijnse studiën XIIIe–XVe eeuw*. (Bijdr. Instituut voor Middeleeuwse geschiedenis der Rijksuniversiteit te Utrecht, XXVII), Groningen-Djakarta 1954, blz. 1–48.

(A. J.) v. d. V(en), De Domkerk te Utrecht in 1672. In: *De Oud-Katholiek* 1948, nr. 23.

Schilderij van Hendrik Cornelisz. van Vliet in het Centraal Museum.

W. F. del Campo Hartman, Hoe in de 18e eeuw een secretaris van het kapittel van St. Jan te Utrecht benoemd werd. In: *Historia*, 1950, blz. 225–230.

A. Plomp, Het koor van de Janskerk. In: *Hervormd Utrecht*, 4 April 1952.

Zie ook nr. van 9 Mei: Gerestaureerde koor Janskerk in gebruik.

J. W. C. van Campen, Jan Weissenbruchs schilderij van de Maria-kerk te Utrecht. In: *Historia* 1944, blz. 125–133.

G. A. C. de Graaf, Het orgell der Kercke genaempt Ste. Nicolaes Tutrecht. In: *Het Orgel* 1950 en 1951.

J. Renaud, De Geertekerk op de ontleedtafel van den archeoloog. In: *Bulletin Ned. Oudheidk. Bond* 1947, blz. 110–114.

G. J. van Rijnsoever c.m., Sint Maarten in de Tolsteeg. *Utr.-Brussel* 1947, 158 blz.

Geschiedenis van de St. Martinusparochie te Utrecht.

Alb. Kuyle, De gouden Joseph, waarin de lotgevallen verhaald worden van de Sint Joseph-parochie aan de Draaiweg te Utrecht. *Utr.* 1951, 95 blz.

G. D. Zegers, De vinger Gods is hier! Gedenkschrift (bij het) 50-jarig bestaan der St. Antoniusparochie aan de Kanaalstraat, 1903–1953. *Z. pl. en j.* 78 blz.

W. A. Beelaerts van Blokland, D. P. M. Graswinckel, E. C. M. Prins en D. van Heel o.f.m., Nederlandsche kloosterzegels vóór 1600. I Benedictijnen. 's Gravenh. 1935–1938, 190 blz. II Cisterciensers. 's Gravenh. 1938–1948, 190 blz. III Praemonstratensers (van dit deel zijn nog slechts drie afleveringen verschenen) 's Gravenh. 1950–1952.

In dl. I afb. en beschrijving van de zegels van de St. Paulusabdij, abdij Oostbroek, abdij Oudwijk en abdij Vrouwenklooster in de Bilt.

In dl. II van de abdij Lieve-Vrouwenberg te IJsselstein, abdij St. Servaes en abdij Mariëndaal onder Zuilen.

A. J. Maris, Aantekeningen betreffende de kerk en den hof der Utrechtsche St. Paulusabdij te Rheden. In: *Bijdr. en med. der ver. Gelre* 53, 1953, blz. 62–80.

N. Huygebaert, Onuitgegeven bescheiden betreffende de abdijen Gistel en Oostbroek. In: *Sacris erudiri. Jaarb. voor godsdienstwetenschappen* I 1948, blz. 307–334.

H. J. J. Scholtens, Necrologie van de Utrechtsche Kartuizers. In: *Archief van het Aartsbisdom Utrecht* 71, 1952, blz. 97–150.

R. van Luttervelt, Schilderijen met Kartuizers uit de late 15e en vroege 16e eeuw. In: *Oud-Holland* 1951, blz. 75–92.

V. Roefs, Aantekeningen over het Carmelietenklooster te Utrecht. In: *Carmel* 2, 1949, blz. 17–39.

KLEINE MEDEDELINGEN

KOCKENGENS VERLEDEN

Verschillende personen hebben schenkingen gedaan ten behoeve van de oudheidkamer te Kockengen, die men wil stichten. Daarbij zijn o.a. munten van omstreeks 1700, een statenbijbel, een tinnen theepot en botervloot, twee oude koffiemolens, strijkijzers, weeginstrumenten, bierkruiken, een zogenaamde land- of broodkist, die vroeger in de hooibouw in het land bij de boeren gebruikt werd, enz.

Een oproep om ten behoeve van het gemeentearchief oude foto's, prentbriefkaarten e.d. ten gemeentehuize in te leveren is een groot succes geworden. Ruim 360 foto's, kaarten en prenten zijn reeds ingeleverd. Zelfs vroegere inwoners, die ver van Kockengen wonen, hebben uit liefde voor hun oude gemeente belangrijke foto's en kaarten ingezonden. Om een en ander echter volledig te doen slagen is het zeer gewenst, dat ook anderen mede helpen, waarom ook op hen een beroep wordt gedaan. Ieder die zijn medewerking geeft, ontvangt een korte beschrijving van de belangrijkste bezienswaardigheden van Kockengen, voorzien van vijf fraaie foto's.

OMGEKEERD HUISNUMMER

De heer Mar. J. Klemann te Utrecht schrijft ons: „Heden voerde mijn weg mij vanaf Lepenburg voorbij de Studenten mensa in de richting van de „Leeuwenhoek” door het smalle deel van het Lepenburg. Mijn aandacht werd weer getrokken door de oude woningen, die daar staan met haar sierlijke oude gevelstenen en onwillekeurig ging ik in kalmer tempo daar langs.

Bij het aftellen der nummers welke in de top van de deuren zijn aangebracht, viel het mij plotseling op, dat de steenhouwer destijds het nummer vier van huisje no. 14 verkeerd uit de steen heeft opgewerkt. De vier staat namelijk als

Als deze afwijking u bekend is, dan kunt u dit schrijven voor kennisgeving aannemen. Mocht zulks echter niet het geval zijn, dan zou nadat u dit zelf even was gaan kijken, vermelding in uw maandblad niet on-aardig zijn.”

Deze afwijking was ons niet bekend. Wij zijn ook eens gaan kijken in het Bruntenhof (de aanduiding „Leeuwenhoek” kenden wij niet) en hebben ons evenals de heer Klemann verwonderd. Weet iemand misschien waarom dit omgekeerde nummer wellicht al eeuwenlang gehandhaafd is? En wie ontdekt er nog meer van dergelijke kleine aardigheden als hij door de stad wandelt?

VOORMALIG ACCIJSKANTOOR

In De Schijnwerper, orgaan van de gereformeerde kerk te Utrecht-Zuid lezen wij de volgende bijzonderheid over het huis Jutfaseweg 83: „Aan de Jutfaseweg tussen Mijdrechtstraat en Volkerakstraat, ingeklemd tussen de moderne bebouwing, staat een antiek gepleisterd huis. Het is 't voormalige accijnskantoor der stad Utrecht. De beide grote vensters aan weerszijden van de ruime ingang doen vermoeden dat hierachter de kommiezen zaten om het goederenverkeer nauwlettend te kunnen observeren.

Schrijver dezes heeft het pand nog alleenstaand gekend en dienstdoend als kantoor van de pannbakkerij van Geldens, alias De Zonnebloem. De arbeiders of „ovengasten” zullen wel gewoond hebben in de oude huisjes aan de Mijdrechtstraat.

Destijds vormde de Bloksloot (thans Waalstraat) de grens tussen Utrecht en Jutphaas. Pas na het graven van het Merwedekanaal werd de punt tussen Keulsevaart en Vaartserijn aan Utrecht toegewezen. Door de accijnsheffingen waren de levensmiddelen in Utrecht altijd duurder dan in Jutphaas. Om dus bijvoorbeeld goedkoop brood uit Jutphaas te betrekken stuurden de arme mensen er altijd kinderen op uit, die langs allerlei binnenpaden weer moesten zien thuis te komen. Voorlans ging natuurlijk niet zonder belasting te betalen. Voor een paar centen voordeel had men toen wel wat moeite over.”